

АНОТАЦІЯ

Русавська О.О. Діалог правових культур: законодавче та прецедентне право. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

У дисертації проведено загальнотеоретичне дослідження діалогу правових культур у розрізі законодавчого та прецедентного права.

Як результат науково-технічних досягнень ХХІ століття, людство опинилося на перехідному етапі до нової цивілізації, що характеризується ускладненням та урізноманітненням суспільних відносин. Особливого значення, в даному контексті, набуває готовність людей сприймати установки соціальних (культурних, ментальних) регуляторів, що сприяють вибору правомірних моделей поведінки. При цьому, право було і залишається основною затребуваною і державою, і суспільством регулятивною системою.

Зазвичай, правосвідомість і правова культура сприймаються як передумова позитивного права. Правова культура, особливо в суспільствах перехідного характеру, повинна передувати і сприяти формуванню позитивного права. Велике значення при цьому набуває врахування в позитивному праві різноманіття мотивів поведінки людей. Як показують соціологічні дослідження і світова практика, у більшості випадків, відносини між людьми регулюються не тільки нормами права. Способи вирішення виникаючих при цьому питань зазвичай не суперечать вимогам законодавства, хоча багато хто з учасників цих відносин не знають про зміст юридичних вимог, якщо і припускають їх наявність.

Правовідносини ґрунтуються на нормах права, учасники яких володіють суб'єктивними правами і несуть юридичні обов'язки, та повинні знати їх. Але рідко якому суспільству вдається домогтися такого стану правової грамотності населення, проте люди вибирають правомірну форму поведінки, підкоряються правовим вимогам. Протилежне твердження не

відповідало б дійсності, тому що в суспільстві завжди більше людей з правомірною поведінкою, інакше б норма права змінювалась під натиском суспільства. Це доводить наявність системи цінностей і мотивацій, що сприяє оптимальному режиму суспільних відносин.

На сучасному етапі розвитку загальнотеоретичної юриспруденції, право як поняття визнається ширшим за правила поведінки, що містяться в законах, і не завжди відповідає за змістом та сутністю вимогам закону, а отже правова культура - не тільки те, що формується під впливом норм позитивного права. Правила поведінки, закріплені правом, функціонують у тісній взаємодії з іншими соціальними регуляторами (мораль, релігія, етика тощо). Характер взаємин різних систем регулювання, що мають свої особливості, дуже складний. Але всі разом вони утворюють ще більш значну цінність, яка потребує не менше ретельного дослідження.

Головною ланкою правової культури виступає розвинена правова система, що забезпечує гідне місце права в житті суспільства. У правничій науці правова культура, зазвичай, розглядається у статичному стані. Тим часом такий підхід не дозволяє повною мірою розкрити багато граней правової культури. У цьому зв'язку нові можливості розкриває дослідження діалогу правових культур.

Сучасний період розвитку права характеризується розвитком його джерел, а процеси, що відбуваються в даному напрямку вимагають подальшого наукового осмислення та виявлення основних закономірностей. Також, дослідження зарубіжного досвіду розвитку джерел права особливо актуалізується в умовах розвитку України, як правової держави на засадах плюралізму та гуманізму.

Так як право є соціокультурним явищем, зміна основоположних принципів та засад правової картини світу вважається невідворотним явищем, враховуючи глобалізаційні процеси та зміни в науково-технічному прогресі.

Методологічну основу дослідження становить система науково-теоретичних підходів та методів, що визначає основні вимоги до сучасних

наукових теорій, а також до суті, структури та сфери застосування різних методів пізнання. В ході дослідження використовувався комплекс методів, що поєднував в собі сукупність загально-наукових та спеціально-юридичних методів наукового пошуку, кожен з яких дає можливість аналізу різних сфер досліджуваного об'єкта і предмета дисертації.

Методологічну основу наукової праці становлять загальні принципи наукового пізнання, підходи і методи, які традиційно відносяться до методологічного апарату гуманітарних наук та поширені в теоретико-правових дослідженнях. До їх числа входять: принципи діалектики; загальнонаукові підходи - методи аналізу і синтезу, теоретичного моделювання, аналогії, прогнозування, синергетики.

За допомогою порівняльно-правового (компаративістського) методу було здійснено аналіз культурних форм, явищ, процесів з метою виявлення та ідентифікації подібного і специфічного (різного) в культурі. Також, використовувались порівняльно-історичний, історико-типологічний (порівняльно-типологічний) та історико-генетичний методи, об'єднуючим началом яких є загальні порівняльно-правові процедури. За допомогою цих методів, в рамках теми дисертаційного дослідження, аналізувались окремі правові культури в частині виявлення їх особливостей і визначення приналежності до певного типу правових систем. Був використаний також історико-правовий метод, що дозволяє врахувати динаміку розвитку правової культури та засобів їх взаємодії. За допомогою історико-правового методу проводився аналіз правових культур законодавчого та прецедентного права, досліджувались особливості їх формування.

Значну роль в дослідженні діалогу правових культур справедливо відведено системному методу. За допомогою даного методу можна простежити підпорядкованість елементів всередині правової культури і правової системи, а також виявити їх зв'язки з зовнішнім середовищем, показати цілісність і єдність досліджуваного об'єкта. Системно-структурний підхід до дослідження правової культури в поєднанні з конкретно-історичним

методом передбачає з'ясування її структурних елементів і особливостей в їх синхронному або діахронному вимірах.

Також, важливу роль в процесі дослідження діалогу правових культур займає функціональний метод. Функціональний аналіз виходить із завдання зрозуміти культуру як цілісність, отже, із завдання виявлення ролі системоутворюючих функцій в межах цілісності.

В першому Розділі дисертаційного дослідження проаналізовано теоретико-методологічні основи дослідження взаємодії правових культур. В ньому містяться три підрозділи, в рамках яких було розглянуто методологічні засади дослідження та сучасні підходи до проблеми взаємодії правових культур, досліджено еволюцію та здійснено характеристику сучасного стану знань про правову культуру, осмислюється правова акультурація та рецепція, їх роль в процесі діалогу правових культур. Так, вказується на те, що методологічною основою дослідження діалогу правових є сукупність прийомів, способів і пізнавальних установок, які використовуються в даний час в процесі наукового пошуку. Вони адаптовані стосовно специфіки досліджуваного об'єкта - правової культури. Як відомо, методологія похідна від об'єкта і предмета дослідження. Тому, якщо правова культура - феномен одночасно матеріальний і духовний, то відповідно, і методи її вивчають теж повинні бути різноманітними. Звісно ж необхідним вбачається застосування методологічного плюралізму при дослідженні правової культури та їх діалогу, що дозволяє залучити весь комплекс наукових методів, застосувати інтегративний підхід.

В роботі доводиться, що жодна спільність в історії людства не існувала, та навіть теоретично не могла існувати поза тієї атмосфери і специфічного стану, яка називається культурою. У свою чергу, у кожної історичної епохи, держави, країни, суспільства є своя власна, відповідна їх рівню суспільно-політичного, соціально-економічного, духовно-морального розвитку, правова культура. З одного боку, правова культура являє собою особливу складову загальнолюдської культури.

Зазначається, що правова культура акумулює в собі основні якості створених протягом усього життя суспільства загальнолюдських цінностей, висуваючи на перший план право як засіб забезпечення справедливості, гуманності та толерантності в суспільстві, сприяючи цим самим створенню можливості об'єктивного розуміння змісту, ролі і значення права в житті людей. У свою чергу, загальнолюдська цінність правової культури полягає в тому, що відображаючи сутність, специфіку та характер реалізованих в державі правовідносин, особливості правосвідомості переважної частини населення, правова культура позначає основні параметри і напрямки подальшого правового розвитку суспільства і держави.

Вбачається за доцільне виділення особливого критерію співвідношення права та правової культури за ступенем адаптації соціуму до сприйняття змін, відповідно до якого слід виділяти наступні типи: 1) взаємо-кореспондуючий – активне сприйняття правовою культурою правових новел (характерно для віддиференційованих правових систем); 2) односторонній – низький рівень сприйняття, або відторгнення правовою культурою новаційних змін у праві, перш за все, пов'язаних із інформаційно-комунікативними технологіями (характерно для невіддиференційованих правових систем).

В роботі, звертається увага на те, що, активна участь правової культури в діалозі з сусідніми правовими культурами забезпечить її найбільш динамічний і успішний розвиток та адаптацію до постійно змінюваних економічних, соціальних, політичних і культурних реалій, а отже, забезпечить більшу стабільність її існування.

Другий Розділ роботи присвячено дослідженню прецедентного права як особливої форми існування права, аналізується роль внутрішніх та зовнішніх чинників в процесі формування англійського «загального права», досліджуються особливості формування національних правових систем правової сім'ї «загального права» та підвищення ролі нормативно-правових актів та міжнародно-правових норм в праві держав «загального права».

Вказується, що процес формування англійського загального права проходив шляхом постійного діалогу на який здійснювали вплив, як зовнішні так і внутрішні чинники. Так, прикладом вимушеної (не примусової) акультурації є діалог існуючих місцевих правових систем з привнесеними правовими звичаями Вільгельмом I Завойовником та тогочасними королівськими судами. Продуктом цього діалогу було створення основ англійського загального права. Згодом, забезпечивши внутрішній діалог та об'єднання, правова система Англії за допомогою інституту суду лорд-канцлера, який вирішував справи засновуючись на праві справедливості, почала вбирати в себе здобутки канонічного та римського права задля врегулювання нових та досі не врегульованих відносин, що проходило в формі добровільної акультурації. Також, в процесі одночасного існування та діалогу було здійснено об'єднання загального права та права справедливості та створення Верховного Суду Справедливості, який є результатом добровільної акультурації вказаних правових субкультур.

Наголошується на тому, що основний принцип правової доктрини країн прецедентного права полягає в тому, що право створюється не суддею, воно - справедливість, яка живе в суспільстві, а суддя лише формулює сформовані правила. Відповідно до зазначеного допускається, відступ від попередніх прецедентів, якщо суд знайде їх неправильними, абсурдними або несправедливими. Судді не створюють нове право, вони просто виправляють помилки попередніх судів у викладі правових норм.

Третій Розділ роботи присвячено аналізу взаємозв'язку традицій та розвитку правової культури законодавчого права. Увага приділяється ролі традицій права у збереженні правових цінностей і розвитку правової культури законодавчого права, місцю української системи в правовій культурі законодавчого права, підвищенню ролі судового прецеденту в українській правовій культурі.

Робиться висновок про те, що незважаючи на провідне місце закону (нормативно-правового акту) в системі джерел права правової культури

законодавчого права, звичасві норми, що засновувались на традиційних правових цінностях відіграли важливу роль в процесі формування і розвитку правових систем, що відносяться до даного типу правової культури.

В роботі вказується, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема збереження національної правової традиції, національної самобутності стикається з викликами, обумовленими епохою глобалізації. Для подальшого розвитку сучасного українського суспільства необхідність збереження національних правових традицій повинна поєднуватися з проблемами, пов'язаними з залученням України до європейських інтеграційних процесів. Ця обставина набуває особливого значення для ефективного функціонування національної правової системи України, яка з одного боку, заснована на правових традиціях українського народу, а з іншого, враховує процеси, що відбуваються у сучасному світі.

Ключові слова: діалог правових культур, правова культура, законодавче право, прецедентне право, джерела права, загальне право, статутне право, правова сім'я, взаємодія правових систем, цінності права, рецепція, акультурація.

SUMMARY

Rusavska O.O. Dialogue of legal cultures: legislative and case law. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 – the Law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2021.

In the dissertation the general theoretical research of dialogue of legal cultures in a cut of the legislative and case law is carried out.

As a result of scientific and technological achievements of the XXI century, humanity is in transition to a new civilization, characterized by the complexity and

diversification of social relations. Of particular importance in this context is the willingness of people to accept the attitudes of social (cultural, mental) regulators that contribute to the choice of legitimate patterns of behavior. At the same time, law was and remains the main regulatory system in demand by both the state and society.

Usually, legal awareness and legal culture are perceived as a prerequisite for positive law. Legal culture, especially in societies of a transitional nature, should precede and promote the formation of positive law. Of great importance is the consideration in positive law of the diversity of motives for human behavior. As sociological research and world practice show, in most cases, relations between people are regulated not only by the rule of law. Ways to resolve the issues that arise usually do not contradict the requirements of the law, although many of the participants in this relationship are not aware of the content of legal requirements, even if they assume their existence.

Legal relations are based on the rules of legal law, the participants of which have subjective rights and have legal obligations, and must know them. But rarely does any society manage to achieve such a state of legal literacy of the population, but people choose the right form of behavior, obey the legal requirements. The opposite statement would not be true, because in society there are always more people with lawful behavior, otherwise the rule of law would change under the pressure of society. This proves the existence of a system of values and motivations, which contributes to the optimal regime of social relations.

At the present stage of development of general theoretical jurisprudence, law as a concept is recognized as broader than the rules of conduct contained in laws, and does not always meet the content and essence of the law, and therefore legal culture - not only that formed under the influence of positive law. The rules of conduct enshrined in law function in close cooperation with other social regulators (morality, religion, ethics, etc.). The nature of the relationship of different regulatory systems, which have their own characteristics, is very complex. But all together they form an even greater value, which requires no less careful research.

The main link of legal culture is a developed legal system that provides a worthy place of law in society. In legal science, legal culture is usually considered in a static state. Meanwhile, this approach does not fully reveal many facets of legal culture. In this regard, the study of the dialogue of legal cultures opens up new possibilities.

The modern period of development of law is characterized by the development of its sources, and the processes taking place in this direction require further scientific understanding and identification of basic patterns. Also, the study of foreign experience in the development of sources of law is especially relevant in the development of Ukraine as a state governed by the rule of law on the basis of pluralism and humanism.

Since law is a socio-cultural phenomenon, the change of fundamental principles and principles of the legal picture of the world is considered an inevitable phenomenon, given the globalization processes and changes in scientific and technological progress.

The methodological basis of the study is a system of scientific and theoretical approaches and methods that determine the basic requirements for modern scientific theories, as well as the essence, structure and scope of various methods of cognition. The study used a set of methods that combined a set of general scientific and special legal methods of scientific research, each of which allows the analysis of different areas of the object and subject of the dissertation.

The methodological basis of scientific work is the general principles of scientific knowledge, approaches and methods that traditionally belong to the methodological apparatus of the humanities and are common in theoretical and legal research. These include: the principles of dialectics; general scientific approaches - methods of analysis and synthesis, theoretical modeling, analogy, forecasting, synergetics.

Using a comparative law (comparative) method, an analysis of cultural forms, phenomena, processes was carried out in order to identify and identify similar and specific (different) in culture. Also, comparative-historical, historical-

typological (comparative-typological) and historical-genetic methods were used, the unifying principle of which is general comparative-legal procedures. With the help of these methods, within the theme of the dissertation research, separate legal cultures were analyzed in terms of identifying their features and determining belonging to a certain type of legal systems. The historical-legal method was also used, which allows to take into account the dynamics of the development of legal culture and the means of their interaction. With the help of the historical-legal method the analysis of legal cultures of legislative and case law was carried out, the peculiarities of their formation were investigated.

A significant role in the study of the dialogue of legal cultures is rightly assigned to the system method. With this method you can trace the subordination of the elements within the legal culture and legal system, as well as to identify their links with the external environment, to show the integrity and unity of the object under study. The system-structural approach to the study of legal culture in combination with the concrete-historical method involves the elucidation of its structural elements and features in their synchronous or diachronic dimensions.

Also, an important role in the study of the dialogue of legal cultures is the functional method. Functional analysis is based on the task of understanding culture as a whole, and therefore on the task of identifying the role of system-forming functions within the whole.

The first section of the dissertation research analyzes the theoretical and methodological foundations of the study of the interaction of legal cultures. It contains three sections, which considered the methodological principles of research and modern approaches to the problem of interaction of legal cultures, studied the evolution and characterization of the current state of knowledge about legal culture, legal acculturation and reception, their role in the dialogue of legal cultures. Thus, it is indicated that the methodological basis for the study of legal dialogue is a set of techniques, methods and cognitive attitudes that are currently used in the process of scientific research. They are adapted to the specifics of the object of study - legal culture. As you know, the methodology is derived from the object and subject of

research. Therefore, if legal culture is a phenomenon both material and spiritual, then, accordingly, the methods studied are also to be varied. Of course, it is necessary to use methodological pluralism in the study of legal culture and their dialogue, which allows to involve the whole range of scientific methods, to apply an integrative approach.

The paper proves that no community in the history of mankind did not exist, and even theoretically could not exist outside the atmosphere and the specific state, which is called culture. In turn, each historical epoch, state, country, society has its own, corresponding to their level of socio-political, socio-economic, spiritual and moral development, legal culture. On the one hand, legal culture is a special component of universal culture.

It is noted that the legal culture accumulates the basic qualities of universal values created throughout society, bringing to the fore the law as a means of justice, humanity and tolerance in society, thus helping to create an objective understanding of the content, role and meaning of law in people's lives. In turn, the universal value of legal culture is that reflecting the nature, specificity and nature of legal relations implemented in the state, features of legal awareness of the majority of the population, legal culture indicates the main parameters and directions of further legal development of society and state.

It is considered appropriate to allocate a special criterion of the relationship between law and legal culture according to the degree of adaptation of society to the perception of change, according to which the following types should be distinguished: 1) mutual - active perception of legal culture of legal novelties; 2) unilateral - a low level of perception or rejection by legal culture of innovative changes in law, primarily related to information and communication technologies (typical of undifferentiated legal systems).

The paper draws attention to the fact that the active participation of legal culture in dialogue with neighboring legal cultures will ensure its most dynamic and successful development and adaptation to ever-changing economic, social, political and cultural realities, and thus ensure greater stability of its existence.

The second section is devoted to the study of case law as a special form of law, analyzes the role of internal and external factors in the formation of English "common law", explores the peculiarities of the formation of national legal systems of the legal family "common law" and enhances the role of regulations and international law in the law of "common law".

It is pointed out that the process of formation of English common law took place through a constant dialogue which was influenced by both external and internal factors. Thus, an example of forced (non-forced) acculturation is the dialogue of existing local legal systems with the introduced legal customs of William I the Conqueror and the then royal courts. The product of this dialogue was the creation of the foundations of English common law. Subsequently, by ensuring internal dialogue and unification, the English legal system, with the help of the Lord Chancellor's Court of Justice, which decided cases based on the law of justice, began to absorb the achievements of canon and Roman law to settle new and still unresolved relations. form of voluntary acculturation. Also, in the process of coexistence and dialogue, the common law and the law of justice were merged and the Supreme Court of Justice was created, which is the result of voluntary acculturation of these legal subcultures.

It is emphasized that the basic principle of the legal doctrine of the countries of case law is that the law is not created by a judge, it is justice that lives in society, and the judge only formulates the established rules. Accordingly, it is permissible to deviate from previous precedents if the court finds them incorrect, absurd or unfair. Judges do not create a new law, they simply correct the mistakes of previous courts in the presentation of legal norms.

The third section is devoted to the analysis of the relationship between traditions and the development of the legal culture of legislative law. Attention is paid to the role of legal traditions in preserving legal values and developing the legal culture of legislative law, the place of the Ukrainian system in the legal culture of legislative law, increasing the role of judicial precedent in the Ukrainian legal culture.

It is concluded that despite the leading place of law (normative legal act) in the system of sources of legal culture of legislative law, customary rules based on traditional legal values have played an important role in the formation and development of legal systems related to this type of legal culture.

The paper points out that at the present stage of development of society the problem of preserving the national legal tradition, national identity faces the challenges posed by the era of globalization. For the further development of modern Ukrainian society, the need to preserve national legal traditions must be combined with the problems associated with Ukraine's involvement in European integration processes. This circumstance acquires special significance for the effective functioning of the national legal system of Ukraine, which on the one hand is based on the legal traditions of the Ukrainian people, and on the other hand, takes into account the processes taking place in the modern world.

Keywords: dialogue of legal cultures, legal culture, legislative law, case law, sources of law, common law, statutory law, legal family, interaction of legal systems, values of law, reception, acculturation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Русавська О.О. Внутрішній та зовнішній діалог правових систем: до питання про джерела загального права на прикладі правової системи Англії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2019. № 42. Том 1. С. 19-22.

2. Русавська О.О. Діалог правових культур: поняття, умови, особливості. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* № 2, 2020. С. 9-14.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні:

3. Rusavska O. Case law as a phenomenon of social reality. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3. С. 124-129.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Дудченко В.В., Русавська О.О. До питання про основну норму східноазійського права порівняльно-правовий підхід. *Право і суспільство. Науковий журнал*. №3. ч.2. 2018. С. 22-30.

5. Дудченко В.В., Русавська О.О. Юридична техніка (за вченням професора Рудольфа Ієрінга). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №3. 2018. С. 12-17.

6. Русавська О.О. Рудольф фон Ієрінг про юридичну конструкцію. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 127-130.

7. Русавська О.О. Особливості джерел англійського права. *Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави* : Матеріали міжнар. круглого столу онлайн. Одеса : НУ "ОЮА", 2019. С. 82-86.

8. Русавська О.О. Правова сім'я загального права: генеза та специфіка. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 133-136.